

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Χρήστος Γκότσης

π. Γεώργιος Μεταλληνός

Γεώργιος Φίλιας

Α΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΑΣ ΥΠΟΛΟΓΙΣΤΩΝ ΚΑΙ ΕΚΔΟΣΕΩΝ
«ΔΙΟΦΑΝΤΟΣ»

ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ
Α΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

Συγγραφείς

1. Χρήστος Γκότσης, *Θεολόγος - συγγραφέας*
2. π. Γεώργιος Μεταλληνός, *Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών*
3. Γεώργιος Φίλιπας, *Επίκουρος Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών*

Κριτές δοκιμίων

1. Σωκράτης Νίκας, *Θεολόγος - συγγραφέας, πρ. Σχολικός Σύμβουλος*
2. Ξενοφών Παπαχαραλάμπους, *Επικ. Καθηγητής Θεολογικής Σχολής Παν/μίου Αθηνών*
3. Κοσμάς Γεωργίου, *Δρ. Θεολογίας, Διευθυντής Ανωτέρας Εκκλησιαστικής Σχολής Αθηνών*

Εποπτεία

Αθανάσιος Θ. Νίκας, *Σύμβουλος Π.Ι.*

Εικόνα του εξωφύλλου

Σύγχρονο ξύλινο τέμπλο. Μικρογραφία του Ράλλη Κοψίδη.

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΠΑΝΕΚΔΟΣΗΣ

Η επανέκδοση του παρόντος βιβλίου πραγματοποιήθηκε από το Ινστιτούτο Τεχνολογίας Υπολογιστών & Εκδόσεων «Διόφαντος» μέσω ψηφιακής μακέτας, η οποία δημιουργήθηκε με χρηματοδότηση από το ΕΣΠΑ / ΕΠ «Εκπαίδευση & Διά Βίου Μάθηση» / Πράξη «ΣΤΗΡΙΖΩ».

Ευρωπαϊκή Ένωση
Ευρωπαϊκό Κοινωνικό Ταμείο

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ & ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΕΙΔΙΚΗ ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΔΙΑΧΕΙΡΙΣΗΣ

ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΙΑΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑ ΒΙΟΥ ΜΑΘΗΣΗ
ΠΡΟΣΧΕΔΙΟ «ΝΕΑΝ ΜΑΘΗΤΙΚΗ ΣΥΓΧΡΟΝΙΣΗ»
Με τη συγχρηματοδότηση της Ελλάδας και της Ευρωπαϊκής Ένωσης

ΕΣΠΑ
2007-2013
ΕΥΡΩΠΑΪΚΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Οι αλλαγές που ενσωματώθηκαν στην παρούσα επανέκδοση έγιναν με βάση τις διορθώσεις του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΑΙΔΕΙΑΣ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΥΜΑΤΩΝ
ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

Χρήστος Γκότσης, π. Γεώργιος Μεταλληνός, Γεώργιος Φίλιππας

Η συγγραφή και η επιμέλεια του βιβλίου πραγματοποιήθηκε
υπό την αιγίδα του Παιδαγωγικού Ινστιτούτου

ΟΡΘΟΔΟΞΗ ΠΙΣΤΗ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΑ

Α΄ ΓΕΝΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Πρόλογος	7
----------------	---

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η λατρεία στη ζωή των πιστών σήμερα	9
2. Το νόημα και η εξέλιξη της χριστιανικής λατρείας.....	12
3. Ο Χριστός εγκαινιάζει την αληθινή λατρεία	16

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Α΄ Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΜΑΣ ΔΙΔΑΣΚΕΙ ΤΗΝ ΠΙΣΤΗ

4. Με τη λατρεία εκφράζουμε την πίστη μας	21
5. Ο πνευματικός κόσμος στη λατρεία	24
6. «Ποιήσωμεν ἄνθρωπον...»	31
7. Η παρουσία του Θεού στην ανθρώπινη ιστορία.....	34
8. Χριστούγεννα, η γιορτή της ενανθρώπησης του Θεού.....	41
9. Το κήρυγμα και τα θαύματα του Χριστού μέσα από τη λατρεία.....	47
10. «Προσκυνοῦμέν σου τὰ Πάθη, Χριστέ...»	52
11. Η Ανάσταση του Χριστού	61
12. «Θανάτου ἑορτάζομεν νέκρωσιν...»	65
13. Τι μπορεί να μάθει ο άνθρωπος για το Θεό; Προσέγγιση της γιορτής της Μεταμόρφωσης	69
14. Ο Τριαδικός Θεός: οι γιορτές της Πεντηκοστής και του Αγίου Πνεύματος.....	74
15. Συναγμένοι στη Θεία Ευχαριστία: η ουσία της Εκκλησίας	81
16. Παναγία, η μητέρα του Θεού	89
17. Η λειτουργική ανάμνηση των αγώνων κατά των αιρέσεων	96
18. Οι άγιες εικόνες, έκφραση της πίστης	100
19. Η μνήμη των αγίων, αφορμές για ένα σύγχρονο ανθρωπολογικό προβληματισμό.....	109

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Β΄ ΙΣΤΟΡΙΑ ΚΑΙ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟ ΤΩΝ ΜΥΣΤΗΡΙΩΝ

20. Κλήρος και λαός στη λατρεία	113
21. Η είσοδος και η ένταξη στην Εκκλησία: τα μυστήρια του Βαπτίσματος και του Χρίσματος	117
22. Ίδρυση και ιστορική εξέλιξη της Θείας Ευχαριστίας.....	124
23. Το βαθύτερο νόημα της Θείας Λειτουργίας	128
24. Το μυστήριο της Μετανοίας	135
25. Η ευλογία για μια ζωή συζυγίας: το βαθύτερο νόημα του μυστηρίου του Γάμου	141
26. Πνευματική διακονία: το μυστήριο της Ιεροσύνης.....	145
27. Η ενότητα σώματος και ψυχής: το μυστήριο του Ευχελαίου	152

28. Ο αγιασμός της ανθρώπινης ζωής στη λατρεία	155
29. Οι λειτουργικές περίοδοι του Τριωδίου, Μ. Σαρακοστής και Πεντηκοσταρίου, οδοδείκτες στην πνευματική πορεία του πιστού	159
30. Ο πλούτος της εκκλησιαστικής ποίησης (Υμνογραφία)	163

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Γ΄ ΣΥΓΧΡΟΝΟΙ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΟΙ ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΙΣΜΟΙ

31. Προβληματισμοί για τη λειτουργική γλώσσα και τη μουσική	169
32. Η θέση των λαϊκών στη σύγχρονη λατρεία, επισημάνσεις και προβληματισμοί	173
33. Η γυναίκα στη λατρεία	175
34. Εκκλησιασμός: ανάγκη ή συνήθεια;	177

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Δ΄ ΠΑΡΑΘΗΣΚΕΥΤΙΚΑ ΦΑΙΝΟΜΕΝΑ ΚΑΙ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΘΗΣΚΕΥΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

35. Από τη μαγεία του παραμυθιού στην πλάνη της Μαγείας	182
36. Ο Σατανισμός	187
37. Πνευματισμός - Εσωτερισμός - Δεισιδαιμονία - Προλήψεις	192
38. Η Μασονία	194

ΚΕΦΑΛΑΙΟ Ε΄ ΝΕΕΣ ΘΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΔΙΔΑΣΚΑΛΙΕΣ ΚΑΙ ΛΑΤΡΕΙΕΣ

39. Οι αιρέσεις του 20ού αιώνα. Μια απειλή και μια πρόκληση	198
40. Τέσσερα παραδείγματα - προκλήσεις	202
41. Οι Μάρτυρες του Ιεχωβά	207

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

42. «Τί σοι προσενέγκωμεν, Χριστέ...»	212
43. Εγκώμιο στο «Γενέσιον της Θεοτόκου»	215
44. «Κύριε, ἡ ἐν πολλοῖς ἁμαρτίαις περιπεσοῦσα γυνή...»	219
45. Η ψυχή ανυψώνεται κατά τη διαδρομή της Θείας Λειτουργίας	222

Γλωσσάρι	226
----------------	-----

Επιλογή ελληνικής βιβλιογραφίας σε θέματα εισαγωγής στην Ορθόδοξη Λατρεία	230
--	-----

Πρόλογος

Στο Γυμνάσιο, το θρησκευτικό μάθημα σου μίλησε για την Παλαιά, την Καινή Διαθήκη και την ιστορία της Εκκλησίας. Χάρηκες το πάνσοφο σχέδιο του Θεού για τη σωτηρία του ανθρώπου, όπως αυτό ξεδιπλώθηκε, διαδοχικά εξελίχθηκε και κορυφώθηκε στον ερχομό του Ιησού Χριστού και στην ίδρυση της Εκκλησίας του. Η παρουσία του Κυρίου ανάμεσά μας είναι ένα θαυμαστό και σωτήριο γεγονός. Η ζωή του, η διδασκαλία του, τα Πάθη και η Ανάστασή του σημάδεψαν τη μοίρα του ανθρώπου. Γνωρίσαμε τον Τριαδικό Θεό, γίναμε παιδιά του και κληρονόμοι του. Η ευτυχία μας θα 'ναι αιώνια. Προνόμιό μας, ακόμη, είναι που είμαστε μέλη της Εκκλησίας του Χριστού. Η Εκκλησία είναι αυτή που κρατάει τους πιστούς ενωμένους με το Σωτήρα, που μας αγιάζει και εγγυάται τη σωτηρία μας.

Στα φετινά μαθήματα, θα μάθουμε τι προσφέρει η Εκκλησία μέσα από τη θεία λατρεία, πώς το προσφέρει και τι πρέπει να κάμουμε για να αξιοποιήσουμε την προσφορά της. Πολλοί άνθρωποι δε χαίρονται την ομορφιά της θείας λατρείας γιατί δε φρόντισαν να τη γνωρίσουν, να τη ζήσουν ως πιστοί χριστιανοί. Τα μαθήματα του βιβλίου θα μας δείξουν αυτή τη θεϊκή ομορφιά, γιατί θα μας μιλήσουν για τις γιορτές της Εκκλησίας, τις τελετές της, τα μυστήριά της, την κυριακάτικη Λειτουργία. Μέσα από αυτά, θα μάθουμε την πίστη και τις αλήθειες της. Υπάρχει η λανθασμένη αντίληψη πως η λατρεία της Εκκλησίας είναι για τις προχωρημένες ηλικίες. Ο ψυχικός όμως κόσμος του ανθρώπου είναι πάντοτε ο ίδιος. Όλοι μας αναζητάμε κάτι έξω από την πεζότητα και καθημερινότητα, ένα χώρο και στιγμές ανάτασης, θέασης και ζωής μιας άλλης πραγματικότητας. Είναι αυτά ακριβώς που προσφέρει η Εκκλησία.

Τα μαθήματα, λοιπόν, δεν είναι για να φορτώσουν τη μνήμη με ορισμούς, όρους, ιστορικά στοιχεία. Μας προσκαλούν να παρακολουθήσουμε τα τελούμενα. Αν ανταποκριθούμε στην πρόσκληση, θα μάθουμε πράγματα που θα ευφράνουν την καρδιά μας. Θα δούμε πως η πίστη και η λατρεία της Εκκλησίας είναι ένα ανεκτίμητο εφόδιο για τη ζωή μας. Θα της δοθεί άλλο χρώμα, άλλη κατεύθυνση. Θα δούμε πως το νόημα και η χαρά της ζωής μας βρίσκεται στην Εκκλησία. Θα συνειδητοποιήσουμε ακόμη και την ευθύνη μας. Πολλά έχουμε να προσφέρουμε κι εμείς. Χρειαζόμαστε την Εκκλησία και η Εκκλησία μάς χρειάζεται.

Οι συγγραφείς

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1. Η λατρεία στη ζωή των πιστών σήμερα

α) Εκφράζοντας τις εμπειρίες μας

Όλοι όσοι είμαστε χριστιανοί έχουμε κάποιες εμπειρίες από τη λατρεία της Εκκλησίας μας: έχουμε βρεθεί στο ναό κατά τη διάρκεια μιας Θείας Λειτουργίας, ενός Βαπτίσματος ή ενός Γάμου. Περνώντας από κάποια εκκλησία ακούσαμε για λίγο την ακολουθία του Εσπερινού*· το ίδιο συνέβη το απόγευμα της παραμονής του πανηγυριού της ενορίας μας. Στο δρόμο μας για το σχολείο, μπαίνοντας για λίγο στο ναό ίσως ακούσαμε κάτι από την ακολουθία του Όρθρου*.

Εμπειρίες, όμως, έχουμε και από τον Αγιασμό στην αρχή της σχολικής χρονιάς· μπορεί, μάλιστα, να παραβρεθήκαμε στην ακολουθία αυτή, όταν τελέστηκε στο σπίτι μας ή στα εγκαίνια κάποιου “καινούριου” καταστήματος. Ίσως κάποτε δόθηκε η ευκαιρία να παραβρεθούμε στην ακολουθία του Ευχελαίου, στη Χειροτονία ενός διακόνου, πρεσβυτέρου ή επισκόπου. Ποιος, όμως, δεν έχει κάποιες εμπειρίες από τις ακολουθίες των Χριστουγέννων, των Θεοφανίων, του Ακάθιστου Ύμνου, της Μεγάλης Εβδομάδας και του Πάσχα, της Πεντηκοστής και της Κοίμησης της Θεοτόκου το Δεκαπενταύγουστο;

Είμαστε όλοι ισότιμα μέλη της Εκκλησίας· επομένως, οι σκέψεις, οι εμπειρίες, οι εντυπώσεις, οι απορίες και οι απόψεις μας για τα θέματα της λατρείας είναι σημαντικές για την ίδια τη ζωή της Εκκλησίας. Με βάση, λοιπόν, όλα αυτά, ας διατυπώσουμε κάποιους θεμελιακούς προβληματισμούς.

β) Παρακολουθούμε ή συμμετέχουμε στη λατρεία;

Και ας ξεκινήσουμε από το ερώτημα: κατά τις διάφορες ακολουθίες είμαστε θεατές των τελουμένων από τον ιερέα ή είμαστε συμμετέτοχοι, που σημαίνει ότι τίποτα δεν τελείται χωρίς και τη δική μας παρουσία και συμβολή;

Πριν απαντήσουμε, ας διευρύνουμε λίγο τον προβληματισμό μας: α) Αν παρακολουθούμε και δε συμμετέχουμε, μπορεί να αισθανθούμε σιγά-σιγά αποξενωμένοι από τα τελούμενα, με αποτέλεσμα να αποδυναμώνεται η συνείδησή μας ότι είμαστε μέλη της Εκκλησίας. Ταυτόχρονα, όμως, υπάρχει και ο κίνδυνος να θεωρήσουμε ότι η λατρεία αφορά αποκλειστικά στους ιερείς. Στην περίπτωση αυτή, είναι πιθανό να διαμορφώσουμε μια κληρικαλιστική* αντίληψη με αρνητικές συνέπειες για τη ζωή της Εκκλησίας. β) Αν συμμετέχουμε στα τελούμενα, γινόμαστε «συν-ιεουργοί». Η έννοια αυτή του «συνιερουργού» αποκτά ιδιαίτερο νόημα, αν γνωρίζουμε ότι και οι λαϊκοί έχουν ιερατικό χάρισμα, αυτό της «γενικής Ιεροσύνης», το οποίο έλαβαν με το Βάπτισμά τους.

Όταν, επομένως, οι λαϊκοί γίνονται απλοί θεατές, αγνοώντας ποια είναι η πραγματική θέση τους στη λατρεία της Εκκλησίας, τότε δημιουργείται ένα πολύ σοβαρό πρόβλημα για ολόκληρη τη χριστιανική Εκκλησία.

γ) Προβληματισμοί για τη χριστιανική λατρεία στη σύγχρονη κοινωνία

Το θέμα της παρακολούθησης ή της συμμετοχής των λαϊκών δεν είναι το μόνο πρόβλημα στη χριστιανική λατρεία σήμερα. Το σοβαρότερο, ίσως, πρόβλημα είναι το ότι οι λαϊκοί δεν πιστεύουν βαθιά στα τελούμενα κατά τη Θεία Λειτουργία ή τις άλλες ακολουθίες, αλλά θεωρούν ότι η λατρεία είναι μια απλή θρησκευτική εκδήλωση. Η λατρεία, όμως, είναι η έκφραση της πίστης μας. Είναι αδύνατο να λέμε ότι πιστεύουμε στο Θεό, αλλά να μην πιστεύουμε ότι κατά τη Θεία Ευχαριστία μεταλαμβάνουμε το Σώμα και το Αίμα του Χριστού ή ότι κατά το Βάπτισμα λαμβάνουμε τη «Σφραγίδα» του Αγίου Πνεύματος. Η μη σύνδεση της πίστης με τη λατρεία είναι φαινόμενο ενός εκκοσμικευμένου Χριστιανισμού, δηλαδή μιας σύγχρονης τάσης κατά την οποία οι χριστιανοί νομίζουν ότι πιστεύουν στο Θεό, ενώ, στην ουσία, τον απορρίπτουν. Στην ιστορία της Εκκλησίας, η πίστη στο Θεό και η ουσιαστική συμμετοχή στη λατρεία ήταν πάντοτε α inseparable. Πόσο, όμως, γνωρίζουμε αυτή την ιστορία;

δ) Η σημασία της γνώσης των σχετικών με τη λατρεία θεμάτων

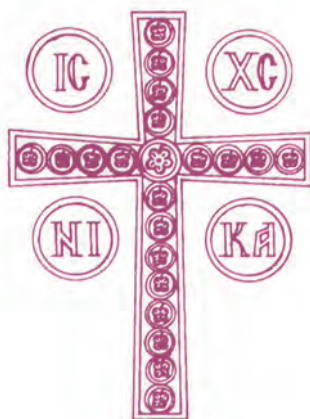
Εκφράζοντας τους προβληματισμούς μας για τη λατρεία στη ζωή των πιστών σήμερα, αντιλαμβανόμαστε ότι για ν' απαντήσουμε στα σχετικά ερωτήματα αλλά και για να προτείνουμε λύσεις είναι απαραίτητο να γνωρίζουμε την ιστορία της χριστιανικής λατρείας. Η γνώση αυτή θα μας αποκαλύψει πολλά: πώς συνδέεται η λατρεία με το Χριστό, πώς δημιουργήθηκαν οι πρώτες μορφές λατρείας στην Εκκλησία, ποια ήταν η εξέλιξη της λατρείας, ποια λατρευτικά προβλήματα αντιμετώπισε η Εκκλησία, ποιες είναι οι αιτίες των σύγχρονων προβλημάτων.

Ο σημερινός χριστιανός μπορεί ν' αποφασίσει για το αν τον αφορά ή όχι η λατρεία, αφού μελετήσει όλες τις παραπάνω πτυχές της. Η συμμετοχή των λαϊκών στη λατρεία της Εκκλησίας δεν είναι μια απλή θρησκευτική υποχρέωση. Παραβρισκόμαστε, δηλαδή, τυπικά στις διάφορες ακολουθίες και τελετές της λατρείας, ξεχνώντας ότι η λατρεία είναι μια ουσιαστική υπόθεση για την ύπαρξή μας, αφού μας συνδέει με το Θεό και μας οδηγεί και στην ενότητα με τους συνανθρώπους μας. Ο Θεός δεν έχει ανάγκη από τη λατρεία μας, εμείς χρειαζόμαστε το Θεό, και μέσα από τη συνειδητή λατρεία επιδιώκουμε να ενωθούμε μαζί του.

Γι' αυτό, παράλληλα με τους προβληματισμούς μας, θα πρέπει να επιδιώκουμε την ενημέρωση στα σχετικά με τη λατρεία θέματα. Αυτός είναι και ο στόχος των διδακτικών ενοτήτων στο εισαγωγικό τούτο κεφάλαιο.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Ποιες σκέψεις σας γεννήθηκαν όταν παραβρεθήκατε στην ακολουθία ενός Βαπτίσματος ή ενός Γάμου;
2. Είναι απαραίτητη η συμμετοχή του πιστού στη λατρεία;
3. Πώς αισθάνεσαι στο ναό, όταν δεν τελείται μια λατρευτική πράξη;
4. Τι σου αρέσει πιο πολύ στη λατρεία; Τι σε εμποδίζει να συμμετέχεις σ' αυτήν;
5. Ανάπτυξε συζητώντας με τους συμμαθητές σου τις φράσεις «για πολλούς, η λατρεία είναι απλή θρησκευτική υποχρέωση» και «η λατρεία είναι ουσιαστική υπόθεση για την ύπαρξή μας».

2. Το νόημα και η εξέλιξη της χριστιανικής λατρείας

Με τη λατρεία, εκφράζουμε την αγάπη, την εμπιστοσύνη, την ικεσία, τη δοξολογία μας στο Θεό. Κι ακόμη, τη νοσταλγία μας για την απλή και ανεμπόδιστη επικοινωνία που κάποτε είχαμε μαζί του (προπρωτική κατάσταση) και την ελπίδα ότι η κοινωνία αυτή θα αποκατασταθεί (οριστική νίκη του θανάτου, αιώνια ζωή).

Θεμέλιο της χριστιανικής λατρείας είναι ο σαρκωμένος Υιός και Λόγος του Θεού. Με την άκρα υπακοή και την τέλεια θυσία του, έδειξε ότι λατρεία είναι η ορθή δοξολογία του Θεού και τελείται όχι μόνο με τυπικές ιεροτελεστίες, αλλά, κυρίως, με την ίδια τη ζωή των χριστιανών. Ο λαός του Θεού, η Εκκλησία, ακολουθώντας το παράδειγμά του, τελεί ως σώμα, συλλογικά τη λατρεία που της παραδόθηκε (Θεία Ευχαριστία, Μυστήρια, Ακολουθίες). Αλλά και ο κάθε πιστός ξεχωριστά προσφέρει τη λατρεία του στο Θεό (ατομική προσευχή, θυμιάμα, άναμμα καντηλιού στο σπίτι κ.ά.).

α) Χαρακτηριστικά της ορθόδοξης λατρείας

Η λατρεία της Εκκλησίας μας χαρακτηρίζεται ως *μυσταγωγική*, διότι «μυεί» τον πιστό στη λατρεία του αληθινού Θεού. Είναι, ακόμη, *αναγωγική*, διότι στρέφει τον πιστό προς τα άνω («*ἄνω σχῶμεν τὰς καρδίας*»)¹, αλλά και *πνευματική*, διότι γίνεται «*ἐν πνεύματι καὶ ἀληθείᾳ*» (Ιωάν. 4,23). Είναι λατρεία *λογική*, διότι ο άνθρωπος πλησιάζει το Θεό ως λογικό ον και δε στηρίζει τη λατρεία του σε «*άλογα*» μέσα (π.χ. θυσίες ζώων κ.τ.ό.)². Και, τέλος, είναι *ορθόδοξη*, γιατί θεμελιώνεται στην Παράδοση και στην πίστη των αγίων.

β) Ο χώρος τέλεσης της λατρείας

Ο χώρος τέλεσης της χριστιανικής λατρείας ονομάστηκε ναός (από το ναίω = κατοικώ), διότι σ' αυτόν «κατοικεί» ο Θεός. Εκτός από ναός, ονομάζεται και εκκλησία, γιατί εκεί γίνεται η σύναξη της χριστιανικής κοινότητας, της Εκκλησίας. Στους πρώτους χριστιανικούς χρόνους δεν κτίζονταν ναοί και λόγω των διωγμών (1ος -αρχές 4ου αι.), αλλά και διότι κατά την πίστη μας ο Θεός «*οὐκ ἐν χειροποιήτοις ναοῖς κατοικεῖ*» (Πράξ. 7,48). Οι χριστιανοί τότε συγκεντρώνονταν σε κάποια οικία («*κατ' οἶκον ἐκκλησία**»). Σε περιόδους μεγάλων διωγμών, πολλές φορές η λατρεία ετελείτο στις κατακόμβες και στους τάφους των μαρτύρων, πάνω από τους οποίους έκτιζαν ημικυκλικούς θόλους («μαρτύρια»). Από τότε, τοποθετούνται λείψανα αγίων κάτω από την αγία

1. Θεία Λειτουργία.

2. Για το θέμα αυτό μιλεί σε μεγάλη έκταση η *Προς Εβραίους* επιστολή του απ. Παύλου, το πρώτο λειτουργιολογικό βιβλίο του Χριστιανισμού.

*Κρύπτη στην κατακόμβη
του Αγίου Σεβαστιανού, Ρώμη.*

Η μονή του Οσίου Λουκά Βοιωτίας (κατά τη βυζαντινή εποχή, Φωκίδα), καθολικό.

Τράπεζα, για να μην ξεχνάμε ότι η Εκκλησία θεμελιώθηκε στο αίμα των μαρτύρων. Μετά τον 4ο αιώνα, κτίζονται ναοί ελεύθερα και αγιάζονται με ειδική ακολουθία («εγκαίνια»). Ο συνδυασμός του θόλου των «μαρτυρίων» και του τετράπλευρου κτίσματος έδωσε αργότερα το σχήμα των ναών με τρούλο.

γ) Βασικοί σταθμοί στην εξέλιξη της χριστιανικής λατρείας

Η χριστιανική λατρεία θεμελιώθηκε κατά την αποστολική εποχή (33-70 μ.Χ.), στις συνάξεις των πρώτων χριστιανών¹. Τχη των πρώτων χριστιανικών ύμνων σώζονται στην Καινή Διαθήκη («ὕμνοι καὶ ᾠδαὶ πνευματικαί» (Εφεσ. 5,19). Με το «διάταγμα των Μεδιολάνων» (313 μ.Χ.), ελεύθερα πια άρχισε η ανάπτυξη της χριστιανικής λατρείας (κτίζονται ναοί, γράφονται ύμνοι και ευχές), για να συνεχιστεί σ' όλη τη βυζαντινή περίοδο. Σπουδαία κέντρα λειτουργικής ανάπτυξης ήταν τα Ιεροσόλυμα (μονή Αγίου Σάββα), η Κωνσταντινούπολη (μονή Στουδίου), η Σικελία κ.λπ. Ιδιαίτερα γόνιμη εποχή ήταν η περίοδος της Εικονομαχίας (8ος -9ος αι.). Τότε καθιερώνεται η μορφή των ακολουθιών και των ύμνων, που χρησιμοποιούμε και σήμερα.

Κατά τις περιόδους της δουλείας (αραβοκρατία, λατινοκρατία, τουρκοκρατία), η λατρεία χάνει τη λαμπρότητά της, όχι όμως και το περιεχόμενό της. Αναδείχτηκε κιβωτός σωτηρίας του Γένους, γιατί, μαζί με την Παιδεία, διαφύλαξαν την πίστη και την εθνική συνείδηση των Ελλήνων. Στο τέλος του 18ου αιώνα οι Κολλυβάδες* –ησυχαστές* του Αγίου Όρους– με πολλούς αγώνες, πέτυχαν την κάθαρση της λατρείας μας από ξένες επιρροές και την ανανέωσή της με βάση τα πατερικά πρότυπα.

Ο Άγιος Δημήτριος Θεσσαλονίκης.

1. Βλ. Πράξ. 2,42 εζ.

δ) Η σημερινή μορφή της λατρείας

Στις μέρες μας, η λατρεία της Εκκλησίας είναι η ίδια με εκείνη της αποστολικής και της βυζαντινής εποχής. Με βάση τις Λειτουργίες του Μ. Βασιλείου, του Ιωάννου του Χρυσοστόμου, τη Λειτουργία των Προηγιασμένων και τις ακολουθίες του ημερονυκτίου (Εσπερινός, Απόδειπνο, Μεσονυκτικό, Όρθρος, Ώρες) διατηρεί τη συνέχεια και την ενότητά της.

Το εσωτερικό της βασιλικής του Αγίου Δημητρίου Θεσσαλονίκης μετά την αναστήλωση.

Οι βασικοί σταθμοί στην εξέλιξη της χριστιανικής λατρείας

- Αποστολική εποχή (33-70 μ.Χ.)
- Εποχή της ακμής και της άνθησης (4ος - 7ος αι.)
- Περίοδος της Εικονομαχίας.
- Περίοδος της δουλείας (αραβοκρατία, λατινοκρατία, τουρκοκρατία).
- Από την ανεξαρτησία (19ος αι.) μέχρι σήμερα.

ΘΕΜΑΤΑ ΓΙΑ ΣΥΖΗΤΗΣΗ

1. Αφού η λατρεία μας είναι πνευματική και ο Θεός δεν κατοικεί «ἐν χειροποιήτοις ναοῖς», γιατί χρησιμοποιούμε ναούς;
2. Τι εκφράζουμε με τη χριστιανική λατρεία;
3. Ποια είναι τα χαρακτηριστικά της ορθόδοξης λατρείας;